

Kitap Eleştirisi

Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi Üzerine

Gizem Ekin Çelik

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Gazetecilik Bölümü

Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi

Richard Lichtman

İstanbul: Yordam Kitap, 416 sayfa

Çeviri: Şükrü Alpagut

Richard Lichtman'ın *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi* adlı kitabı, Türkiye'de liberalizm tartışmalarının yepyeni boyutlar kazandığı bir dönemde Yordam Kitap tarafından yayımlandı. Kitaba yazdığı önsözde Ollman, kitabı, siyaset felsefesinin ideoloji üzerine sormuş olduğu temel sorulara yanıt bulabilmemiz için son zamanlarda girilmiş en başarılı çabalardan biri olarak selamlar (s.13). Bu selamlamayı doğru okuyabilmek için kitaba rengini veren "eleştiri"nin liberal bir kritikten ziyade Marksist bir eleştiri olduğunu vurgulamak gerekir. Çünkü eleştiri, "gerçekliği ele geçirme ve bir kerede doğruları peş peşe sıralama yeteneği değildir. Teorinin pratiğe dönüştüğü, aklın stratejiler ürettiği mücadele alanıdır. Eleştiri, başka türlü okumayı, analizi de beraberinde getirir. Eleştirinin tüm sırrı buradadır" (Bensaid, 2011, s.172). Ollman, *Dişalektiğin Dansı*'nda bize Roma mitolojisindeki Cacus'un hikâyesini anlatır.

<http://ilefdergisi.org/2014/1/2/>

Cacus, köylülerin öküzlerini çalar ama onları mağarasına götürürken köylüler, öküzlerin ayak izlerine bakıp mağaradan dışarı çıktıklarını düşünsünler ve kendisini suçlamasınlar diye, onları geri geri yürütür. Ollman bu hikâye üzerine şöyle der. “Eğer öküzlerini kaybeden bu köylüler bugün herhangi bir Amerikan üniversitesinde metodoloji dersi alsalardı ne olup bittiğini anlamak için önce ayak izlerini dikkatli bir şekilde sayar, sonra her birinin boyunu ölçer ve elde edilen sonuçları bilgisayara yüklerlerdi” (2011, s.30). Lichtman’ın kitabı bağlamında o köylülerin liberal olduklarını varsayalım. Bize, burjuva ekonomik ilişkilerinin sabit, değişmez ve ebedi kategoriler olduğunu açıklarlardı şüphesiz. Açıklamaktan kaçınacakları nokta bu ilişkilerin nasıl üretildiği ve onları doğuran tarihsel koşullar olurdu. Lichtman’ın müdahalesi tam da bu kör noktayı işaret ettiği ve görünür kılma çabası içinde olduğu için vazgeçilmezdir.

“Marx’ın İdeoloji Kuramı” bölümü ile başlayan Lichtman, bu hattı “Hıristiyanlığın Marksçı Eleştirisi”, “Toplumsal Gerçeklik ve Bilinç”, “Ödünle-yici Adalet Ahlâkı”, “Liberal Demokratik Kuramda Eşitlik Kisvesi” bölümleriyle din, bilinç, adalet ve eşitlik kavramlarını çalıştırarak ve liberalizmin bu kavramları nasıl çarpıttığını göz önüne sererek derinleştirir. “Çağdaş Kapitalizmin Eleştirisi” ile refah kapitalizmi ve liberal demokrasi kuramı üzerindeki sis perdesini kaldırırken, “Sosyalizm ve Özgürlük” bölümünde birey ve özgürlük tartışmasını bütüncül bir sosyalist perspektiften tartışır. Ollman, Lichtman’ın seçtiği bu hattın ve kavramların tesadüf olmadığını vurgular: “Özgürlük, eşitlik, adalet, hoşgörü, topluluk, Hristiyanlık, ideoloji ve piyasa –bunlar kapitalizmin en stratejik hedefleri arasındadır ve Lichtman’ın her oku hedefi 12’den vurmaktadır” (s.17).

Lichtman, kitabın temel amacının egemen durumdaki ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel iktidar biçimini sürdürme görevi üstlenen; sistematik bir yanlış bilinç yapısı olarak anlaşılması gereken liberal ideoloji teriminin eleştirisi olduğunu belirtir.

Batı Avrupa’da kabaca 15. yüzyıldan 19. yüzyılın sonuna kadar uzanan feodal toplumun yerini alan bir sistemden bahseder. Bu yeni ekonomik yapı kapitalizm, yeni öğretisi ise liberalizmdir. Lichtman, liberalizmin tarihsel arka planını anlayabilmemiz için iktidarın ne yönde el değiştirdiğinden söz eder ve bu iktidar için mücadele eden grupları ortaya koyar. Kilise’den Prens’e, Prens’ten Parlamento’ya ve Parlamento’dan da Piyasa’ya uzanan bir iktidar ilişkileri şemasını ortaya koyar ve bu iktidar için mücadele eden üç grup olduğunu belirtir. Aristokrasi ve seçkinlerden oluşan tutucuların, zenginliğin

toprak biçiminde hiyerarşik olarak katmanlara ayrıldığı bir sistem; bir diğer grup olan burjuvazinin, yani yeni egemen düzeni kendinde cisimleştiren, bu sistemin savunucusu olan, gelişen sermaye gücünün denetimini ellerinde tutan toplumsal bir etkiye sahip olanların, üretici sermayenin gücüyle serbestçe üretilen malları temel alan bir sistem; son grup olan işçilerin ise, ekonomik refahın yaygınlaştığı ve tam insanileşmenin gerçekleştiği bir dönemde sermayenin ortaklaşa adil denetim altına alınmasını öneren bir sistem vaatleri vardır.

Bu tabloda liberalizmin çizeceği yol ne olacaktır? Bu yolu analiz ederken, yapılması gereken, öncelikle liberalizmin doğduğu tarihsel koşullar içindeki rolüne bakmaktır. Liberalizm, değişmez statünün, hiyerarşinin, otoritenin ve dünya üstünlüğünün karşısında, hareketliliğin, sözleşmenin, yasal eşitliğin ve seçimin yanında yer alıyordu. Monarşi ortak düşmandı ve monarşinin fatihi, kurulu düzenden çekmiş herkese, ilerlemenin öncüsü olarak görünüyordu. Liberalizmin, getirdiği değişikliklerin hâkim monarşik toplumun koşullarına göre gerçek bir ilerlemeyi temsil ettiğine dikkati çeken Lichtman, acımasız güç, ayrıcalık ve katmanlı eşitlik mevzilerinde liberalizmin gerçekleştirdiği yıkımın onun ilerici yönü ve olumlu kazanımları olduğunun inkâr edilemeyeceğini belirtir. Lichtman, liberalizmin tüm sürecine damgasını vuracak olan gerilimin bu noktada inşa edildiğini belirtir. Tam da bu zafer ilanında liberalizm, kendisi feodalizmin ekonomi politikasını yıkmaya çalışırken, kapitalist sistemin kendisinin ürettiği, kendisi tarafından aristokrasiye karşı harekete geçirilmiş ve aynı devrimci hasımlık tutumunu benimsemiş bir sınıfın, yani proletaryanın saldırısı altında olduğunu fark eder. Gerilim tam da bu farkındalık anından beslenir. Liberalizm, bir yandan alaşağı etmiş olduğu hiyerarşik sisteme karşı konumunu sağlamlaştırmak zorunda kalırken, bir yandan da onu alttan yıkmaya çalışırken işçi sınıfı hareketine karşı kendini koruma eğilimindedir. Liberalizm, bir yandan feodalizme karşı liberal kapitalizmin artan devrimci gereksinimlerini yansıtırken, diğer yandan da harekete geçmiş işçilerin tehditlerine karşı gerici ve savunmacı eğilimlerini yansıtır. Liberalizmin kavram tanımlamalarında, işçi sınıfına karşı gösterdiği bu savunmacı refleks oldukça belirleyici bir hâl alır. Demokrasi, hakları gitgide artan işçi sınıfına karşı bir özel mülkiyet koruma ilkesi haline gelirken; eşitlik, kapitalist sınıfın üstün gücünü koruyabildiği bir eşitliğe, özgürlük ise ayrıcalıklı bir hürriyet sistemini geliştiren emekçi sınıfın tehdidine karşı korumak halini alır.

Liberalizm kendisine özünü kazandıran bu gerilimi, demokrasi kavramı ile savuşturmaya girişti. Lichtman, liberalizmin neden demokrasiyi, yani dışlanmışlar kitlesinin tümünü temsil etmeyi seçtiğini, liberalizmin yasal

eşitlik ve seçim; sözleşme ve hareketlilik gibi kendi inancının koşullarından birçoğunun, kapitalist sistemin düzgün işleyişini sağlamak için genelleştirilmek zorunda oluşu ile açıklıyor. Genel bir demokrasi ahlâkını savunmak, tüm siyasal yapıyı haklılaştıran bir çerçeve olarak kuruluyor. Siyasal devlet yeni ekonomik iktidar oluşumlarının eklentisi ve yardımcısı haline gelirken devlet de bir ekonomik fail olarak modelleştirilmiş olur. Genişleyen ekonomik iktidarın siyasal gereksinimleri 18 ve 19. yüzyıldaki anayasa, yasama ve yargı kurumlarıyla başarılı bir şekilde bütünleştirilir. Marx'ın *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*'da hukuku "ideolojik bir şekil" olarak tariflemesi (akt. Atılğan, 2001, s.28), şirketlerin endüstriyel çıkarlarını savunmak, güçlendirmek, sağlamlaştırmak ve ortaya çıkan tekeli kapitalizm örüntüsünün temel altyapısını kurma işlevindeki rolüne bakılarak daha net görülebilir. 1890'ların sonunda ve 20. yüzyılın ilk on yılında şirketlerin gücünde oluşan büyüme gerçekten devasaydı. Fakat salt hukuk yeterli değildir. Özel ekonomik çıkarlarla işbirliği içinde davranmak için yeterli ama çıkarları kısıtlamak için yetersiz bir hükümet, ulusal/uluslararası ticari ve askeri genişleme sistemi, uyumluluğa eğilimli bir eğitim sistemi ve kitle kültürünün geliştirilmesi bu meşrulaştırma perdesinin diğer ayaklarıdır. Lichtman, oy hakkının genişletilmesi örneğini vererek, bu genel demokrasi ahlâkının yaygınlaştırılma projesinin bir tür ahlaki silahsızlandırma olduğunu belirtir. Oy verme hakkı toplumsal sistemin köklü biçimde yeniden yapılandırılması için hem fırsatı hem de ilgisi gittikçe azalan bir seçmen kitlesine katılım olanağı sağladı. Siyasal haklarına kavuşanlar ya oy vermek için yeterince güvenli sayıldı ya da sistemin içine çekilerek dışarıda kalmasından daha az tehdit yaratır bir hale getirildi. Lichtman, Marx'ın 1850'de Komünist Birlik Merkez Komitesine Sesleniş'te söylediği şu sözleri aktarır: "Onlar, mümkün mertebe katlanılabilir olmasını sağlayacak şekilde toplumsal koşullarda değişiklik yapılması için uğraşırlar". Lichtman da, köktenci ödevi ile savunma duruşu arasında bir gerilim yaşayan liberal kapitalizmin, köktenci demokrasi ruhunu kendi gereksinimlerine göre kalıba soktuğunu, demokratik anlayış kurumsallaştıkça somutlaşan şeyin onun devrimci içeriği değil biçimsel aygıtı olduğuna vurgu yapar. Bu savını netleştirebilmek için de Fransız Devriminin eşitlik, özgürlük ve kardeşlik şiarını, liberal kapitalist demokrasi okulu ve sosyalist seçeneğin nasıl yorumladığına vurgu yapar. Demokratik kuramın liberal çeşidi, mülkiyet ve ekonomik davranış alanında devlete karşı korunma olarak olumsuz şekilde tanımlanan bir özgürlük, yasa önünde biçimsel eşitlik ve fırsat eşitliği anlamına gelen bir özgürlük ve hâlâ kaldıysa ekonomik ve siyasal güç kavramında karşı karşıya gelen yarışmacı insanların ortak durumunu işaret eden bir kardeşlik tanımı

yapar. Sosyalist tutum, kardeşlik ve eşitlik ilkelerini ön plana çıkararak, ortak bir yaşama katılmaktan kaynaklanan maddi ve manevi nimetlerde gerçek bir eşitlik talep ederken, özgürlük ise bireyin devlet gücünden özgür olma hakkı değil, yurttaşların toplumun kamusal yaşamına eşit katılma hakkı olarak yorumlanıyordu. Lichtman, özgürlüğü insan doğasının verili bir özelliği olarak tanımlayıp, siyasal toplumu bir tür dayatma olarak kavrar. Bu savını Locke ve Rousseau'yu karşılaştırarak somutlaştırır. Locke, bireyselliğin toplumsal varoluşun altında yatan, bireysel hak olarak mülkiyet hakkının sınıfların siyasal katılımını belirlediğine ve eşitsiz mülkiyet gücünün toplumsal olmayan, bireysel bir insanın doğasındaki güçten kaynaklandığını belirtir. Locke ise özgürlüğün, insanın kendine koyduğu ahlâkîlik sisteminden kaynaklanan, kendi efendiliğinde yatan ayırıcı bir özellik olduğunu ve insanların sıkıntılardan kaçmak için değil, insan olduklarını keşfetmek için birbirlerine yaklaştıklarını söyler. Lichtman, bu ayrımla mülkiyetin bireysel varoluşun somut belirleyicileri olan yaşam ve özgürlük taleplerini sakatlayan bir öge haline gelmesinin altını çizer.

Bu noktaya kadar Lichtman'nın izlediği temel akış eşitliğin değeriyle başlayıp mülkiyetin kurulmasından geçerek apaçık sınıf egemenliğinin olduğu belirgin bir biçimde eşitsiz bir sistemin temel yönlerini göz önüne sermektedir. Temel iddiası, liberal siyasal kuramın tüm içeriğine yayılan eşitsizliğin ana nedenin liberalizmin siyasal kurumlarının temelindeki eşitsiz ekonomik güç olduğudur. Siyasal eşitsizlik, liberal öğretilerde baskın bir gerçeklik olarak hep varlığını sürdürür. Çünkü ekonomik eşitsizlik liberal toplumda temel bir gerçek olarak hep vardır.

Bizlere genel bir bakış açısı kazandırdıktan sonra Lichtman, liberal demokrasi kuramının geçirdiği dönüşümlere, süreklilik ve süreksizliklerine odaklanır. Demokrasi kuramının 20. yüzyılda geçirdiği dönüşümden bahseder. Kapitalizmin günümüzdeki türünü anlamak ve değerlendirmek için onun sınıfsal kökeninin kuramına ve uygulamasına kısaca bakmak gerektiğini, çünkü onun şimdiki yapısının büyük ölçüde 19. yüzyıl geleneğinin aksayan işlevlerine verilmiş bir yanıt olduğunu belirtir. Eksikler giderilmemiştir, yalnızca yeni biçimlerde açığa çıkmaktadırlar. Lichtman şu önemli noktaya işaret eder: toplumun ekonomik yaşamının temel mahiyetini hâlâ özel mülkiyetin ve kârın belirlediği gerçeği orta yerde durmaktadır. Piyasanın yaptığı, temel yapının ikamesine değil, değişime uğramış devamına karşılık gelir.

Lichtman, bu dönüşümün anlaşılabilmesi için geleneksel görüş ile çağdaş görüş arasındaki farkı ve ilişkisellikleri ortaya koyar. Kapitalist mülkiyet

ilişkileri içinde biçimsel eşitliği ve negatif özgürlüğü tüm yurttaşlar için tasarlayan geleneksel görüşün aksine, bu görüşten köklü bir şekilde farklılaşarak geleneksel görüşü kof, normatif, deneyimsel içerikten yoksun, gözlemle doğrulanamaz, bön ve büyükleyici olarak tanımlayan çağdaş görüşü açıklar. İşlemselci, pozitivist, yansızlık iddiasındaki analitik bir eğilimden klasik demokrasi kuramının temel idealini yok sayan, yurttaşı yeniden kurgulayıp onu edilgin, içi boş bir malzeme haline getiren eleştiriye kapalı, seçkinci ve biçimsel bir yöntem olan çağdaş görüş demokrasiyi bir kurumsal yöntem, başlı başına bir erek olmayan kurumsal bir düzenleme olarak okur.

Bu okuma, insan doğasının haksız yere soyut şekilde yorumlanması ve sonra da insanlık durumunun evrensel bir karakteristiği olarak şeyleştirilmesine karşılık gelir. Bu şeyleştirme, kuramdaki dönüşümün kapitalizmle göbek bağının en önemli belirtilerindedir. Lichtman, liberal demokratik kuramın tüm çeşitlerinin kapitalist sistemin varlığından ve onun kendine özgü kötü güç bölüşümünden beslendiklerini belirtir. Kapitalist demokrasinin siyasal kuramı, yurttaş kitlesinin kapitalist sistemde oluşan mülk fırsatını devirme güdüsüne, fırsatına ve araçlarına sahip olacakları noktaya kadar eşitlik tanır. Farklılaşma göstermede özgürdür, yeter ki hiçbir durumda kapitalist iktidar parametreleri aşılmaz. Bu özdeşliklere rağmen elbette farklılıklar da bulunmaktadır. Eski demokratik perspektif son derece soyut ve ahlâki açıdan inandırıcı bir eşitlik ideali benimsemişti. Yeni kuramda eşitçilik karşıtı eğilimler için bir rol oynar. Yeni kuramda var olan iktidar yapısı hem yeniden tanımlanır hem yüceltilir. Bunların tümü görkemli bir tarafsızlık kisvesi altında yapılır.

Lichtman'ın temel tezi, günümüz kapitalizminin tıpkı diğer tarihsel selefleri gibi insanca bir toplumun gereklerine uygun olmamasıdır. Büyük yetersizlikler, yalnızca daha yaygın bir çürümenin belirtileridir. İdeal piyasa kuramını geçersiz kılan unsurlar çağdaş kapitalizm çeşitlerinde de aynen sürmektedir. Bunlar herhangi bir kapitalist sistemin ön kabulleri altüst edilmeden anlaşılacak içsel yetersizliklerdir. Lichtman, bu tezini verdiği örneklerle destekler. İşsizlik varsa vergi indirimi önerilir ama bundan esas olarak varlıklılar yararlanır. Kentte çarpıklık varsa kentsel dönüşüm önerilir ama insanlar evlerini kaybeder; inşaatçılar, bankalar, sigorta şirketleri zenginleşir. Yaşlılar sıkıntı çekiyorsa sosyal güvenlik sisteminde değişikliğe gidilir ama ihtiyaçlarla ters orantılı olarak. Endüstrilerin modernize edilmeye ihtiyacı varsa ekonomik çıkarlara teşvikler sunulur, bunun etkisiyle şirket kârları şişer. Kamusal araştırmaya ihtiyaç varsa hükümet bunu finanse eder, ihaleyi şirketler alır ve mevcut biçimsiz güçlerine güç katarlar. Böylece şirketler pa-

tentli endüstriyel mülkiyetler için çok geniş hak talepleriyle ortaya çıkarlar. Oysa çalışmalar kamu fonları ile yapılmıştır.

Bildiğimiz gibi, her ekonomik sistem belli toplumsal kurumları öngörür ve içinde yer aldığı toplumun tüm yaşamı için önemli sonuçlar doğurur. Günümüz için bu temel kurum piyasadır. Nedir piyasa? Tüm faaliyetleri, fiyatları ve ücretleri ayarlayan, emeğe yeni istihdam yerleri bulan ve ona olan ihtiyacı garantileyen, kıymeti kanıtlanamayacak ürünleri saf dışı eden ve son olarak, her dürtüyü 'adalet'le dengeye getiren bir işleyişe sahip mekanizmadır. Piyasanın atomik alt bölümlene ve sayısal oranlar özelliği ona asıl rengini veren temel etmenlerdendir. Atomik alt bölünme, her metanın ayrı olarak sahiplenilmesi gereken sonsuz sayıda birime bölünebilmesi anlamına gelir. Ekonomik sürecin atomlarına ayrılmasını, işlevsel ve zamansal alt bölümlenmesini ve parçaların azami kâr elde etmek uğruna yapılandırılmasını yani kârın azamiye çıkarılmasını hedefler. Bu hedef, der Lichtman, insanca bir ekonomi politiğin yaratılması açısından yıkıcıdır. İnsan etkinliğinin kavranmasına bile izin vermez. İnsan işlevselliğini bir hayvanunkine indirger. Zaman-iş çizelgelerinde kusursuzca kurup, insani yönlerini yıkar, insani etmenleri ekonomik değişkenlere dönüştürür. Ekonomik etmenlerin homojen alt birimlere bölünmesi yeterli değildir, birbirlerinin sayısal katları olarak aralarında ilişki kurulması gerekir ki bu da sayısal oranlar özelliğidir. Her işçi yaptığı işin değeri ne kadarsa o kadar ücret elde etmelidir. Değer ne demektir? Değer, fiyat anlamına gelir. Lichtman'a göre, burada sorulması gereken soru, değer nedir değil, neden mallar bir fiyata sahiptir olmalıdır. Böylece değerın fiyat değil, işcinin yabancılaşmış emeği olduğunu anlayabiliriz.

Piyasanın tüm girişimi, insan etkinliğinin toplam ereğini kârda bulacak şekilde yeniden yapılandırmaktır. Amacı, gereksinimlerini doyurmak için değil, parasal kazanç uğruna faaliyette bulunan rasyonel bir homo-economicus yaratmaktır. Bu insan tipi, değerın niceliksel ölçüsünü en fazla miktarda biriktirmeyi amaçlar: insani çeşitliliğin salt fiyat boyutuyla yeniden yapılandırılmasının, toprağın, emeğin, sermayenin birbiriyle kesinkes kıyaslanabilir kılınması için tek bir ölçüye indirgenebilen niceliklere dönüştürülmesinin ve paranın her şeyi ölçen ve elde edilmesini sağlayan bir evrensel araç oluşunun yürütücü ayağıdır. Lichtman'ın bunu niçin insanın var oluşuna aykırı bulduğunun altını bir kere daha çizmekte fayda var. Lichtman, piyasanın atomik olduğunu belirtir, yani piyasa ekonomik yaşamı oluşturan yönleri niceliksel parçalara ayırır. Toplayıcıdır der, yani değeri ayrı ayrı parçaların toplamı sayar. Hâlbuki bütün parçaların toplamından daha fazla bir şeydir. İndirge-

yicidir der, insan olmanın tüm görkemini bir tek kâr yasasına dönüştürür. Mekaniktir, parasal zenginliğin haklı çıkarmadığı tüm amaçları yok eder. Sömürücüdür, her insanı başkalarının kâr elde etmesi için bir amaç yapar. Rekabetçidir, bir insanın avantajını bir başkasının felaketine bağlı kılar. Zorbadır, eşitliği yok eder.

Hâlbuki der Lichtman, insan esenliği niceliksel değil, nitelikselidir. Sayısal olarak homojen değildir, zengin bir çeşitlilik içerir. Tekdüze değildir, hiyerarşik ve amaçlı olarak yapılandırılmıştır. Oranlanabilen alt parçalara bölünebilir değildir, organik olarak bütünleşmiştir. Salt kâr amacına indirgenemez, pek çok amaca duyarlıdır. Kıymetini yalıtılmış bireylerden değil, bu bireylerin birbirleriyle ilişkili oldukları düzenlemeden alır. Sevgi ve adalet gibi, başka birinin esenliğine duyulan içtenlikli bir tasa gibi. Bu düşünceler akla şairin, “Dostlar ki; bir kere bile selamlaşmadık, aynı ekmek, aynı hürriyet, aynı hasret için ölebiliriz” dizelerini getirir.¹ Fakat piyasa negatif kaygıları ifade edemez. Toplumsal ve ilişkisel değerlere duyarsızdır.

Piyasa salt ekonomik alanda değil, toplumsalın belleğine nüfuz etmiş komplike bir mekanizma olarak düşünülmelidir. Kapitalist yapının varlığını sürdüren örüntüsü fiyat, toplumsal değeri kendisinin niceliksel kalıbına girmeye zorlar. İnsanların organik ve kişisel yararı, başıboş bireyciliğin atomist dürtüsüyle parçalanmış haldedir. Piyasa, her unsuru metaya, rekabet koşulları altında satın alındığı zaman getireceği Kâr nedeniyle önem taşıyan bir etmene dönüştürür. Toplumsal kaygıdan çok öz çıkar kaygısıyla işlediği için yüceltilen özerk piyasa mekanizmalarının yıkıcı yansımaları vardır. Bireysel kâr güdüsüyle hareket eden bir toplumda bilginin ve dilin yazgısı da bu yıkımı paylaşır. İnsanî bir toplumda bilginin edinilmesine ve paylaşılmasına ortak yarar düşüncesi yön verirken, şahsî kâr uğruna rekabet esasına göre örgütlenmiş bir toplumda bilgi verimli bir faaliyet değil, belli bir amaca ulaşabilmek için asgari araçların kullanılması olarak algılanır. Wayne, meta fetişizmini tanımlarken sorunun, öznenin nesneye sahip olmadığı bir güç yüklemesi olmadığını (öyle olsa fetişizm sadece yanılısama veya psikoanalitik yansımadan ibaret olurdu), karşısındaki gücün temelini kendi kolektif kendine yabancılaşması olduğunu görememesi olduğunu belirtir (2009, s. 235). Piyasa da bu analogi ile düşünülmelidir. Dolayısıyla, piyasa salt bir ekonomik sistem olarak değil, toplumsal yaşam üzerinde güçlü denetimi olan ve bireysel alana yönelik aşamalı müdahaleler olarak okunmalıdır.

•••••

1 Nazım Hikmet, İstanbul Tevkifhanesi'nden.

Topluluğun ayırt edici niteliği olan eşitlik ve toplumsal değer ilkesi kapitalizmin her biçimine aykırıdır. Topluluk ve piyasa uzlaşmaz karşıtlıklar içindedir. Dolayısıyla sağlığın, ulaşımın, arazi kullanımının, konutlaşmanın, kent planlamasının, eğitimin, kitle iletişim araçlarının, boş zaman denetiminin ve endüstriyel üretimin tüm niceliğinin komünal olması devrimci bir savdır. Lichtman'ın önerdiği inandırıcı bir sosyalist perspektif de bu noktada inşa edilmelidir. Sosyalist özgürlük, liberal idealin aşılması ve tamamlanmasıdır. Soyut ve insanlıktan çıkarıcı bir ölçüt haline gelen çalışma yeteneği, uygulanabilir bir ölçüt olmaktan çıkarılmalı ve onun yerine kişinin potansiyellerini zengin bir biçimde gerçekleştirmesine ve kendi benliğini yeniden üretmesine dönüşmelidir. Farklı yetilerle donatılmış bireylerin kendilerini gerçekleştirmelerine eşit saygı gösterilmelidir. Neden çalışmak hususu ile başlamıştır Lichtman? Çünkü çalışma sancılı bir ikilem haline dönüşmüştür. Ne çalışmayı nasıl bırakacağımızı biliyoruz ne de nasıl anlamlı kılacağımızı. Böyle moral bozucu bir hâl peşinden gelen boş zamanın dışavurumlarının kargaşalı ve umarsız bir şekil alması demektir. Çalışmadaki insani doyum ne kadar azaltılırsa, -ki bu üretim sürecinin sonuçsuz ve aşağılayıcı bir hâl alması demektir.- ödünleyici doyum yolları bulma arayışı da o kadar güçlenir. Toplumun enerjisi 'uyuşturucu' tüketim arayışına yöneltilir. Artan bolluğun verdiği doygunluk, direnişi ya ağırlığı altında ezen ya da bir eğlence olarak kucaklayan bir sersemliğin ortaya çıkmasına sebep olur.

Buna ek olarak Lichtman şunun altını çizer. Üretim toplumsal ise üretimdeki örgütlenmenin değişikliği toplumda değişikliklere yol açar. İnsan özü toplumsal ilişkiler toplamı olduğundan insan arzularında ve davranışlarında farklılıklar oluşur. Lichtman, bu iddia ile liberal politik ekonominin yalıtılmış birey tasarımına ve kapitalist pazar işleyişini "bu doğal insanın" arzularına dayanıyormuşçasına açıklayan politik ekonomistlere meydan okur.

Kaynakça

- ATILGAN, G. (2010). Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Eleştirisinin Bir Olanağı. *Praksis*. 4, 11-34.
- BENSAİD, D. (2011). *Marx Kullanım Kılavuzu*. İstanbul: Habitus Kitap.
- OLLMAN, B. (2011). *Diyalektiğin Dansı Marx'ın Yönteminde Adımlar*. İstanbul: Yordam Kitap.
- WAYNE, M. (2009). *Marksizm ve Medya Araştırmaları Anahtar Kavramlar Çağdaş Eğilimler*. İstanbul: Yordam Kitap.